

Tarot

De Renaissance in het klein

De allervroegste tarotkaarten die we kennen komen uit het Italië van de 15e eeuw. Door de daaropvolgende eeuwen heen hebben de onnavolgbare wegen van het lot deze wonderbaarlijke miniatuurtjes van de adellijke hoven naar hedendaagse privécollecties gebracht. Vandaag kunt u ze gaan bekijken in het Musée Français de la Carte à Jouer.

TEKST: CELINE DE GEEST

Niets spannender dan de keuze van een tarotkaart. Trek je de Keizerin of de Geliefden, dan lacht het geluk je toe. Maar trek je de Duivel, dan dreigt er onheil. Ten minste, voor wie geloof hecht aan de betekenissen die occultisten, waarzeggers en andere mystici de tarot sinds de 19e eeuw toedichten. In het Italië van de 15e eeuw dienden tarotkaarten nog om mee te spelen, maar eveneens om mee te pronken. Het waren kostbare kunstwerkjes, echte luxespelen gemaakt met dure pigmenten en geraffineerde bladgoudachtergronden. Een set van tarotkaarten telde traditioneel 78 kaarten. 56 kaarten die doen denken aan het kaartspel zoals we dat vandaag kennen, genummerd en onderverdeeld in vier groepen (staven, bekers, munten en zwaarden), aangevuld met 22 'troefkaarten'. De troeven zijn te herkennen aan hun archetypische figuren zoals de Gehangene, het Oordeel en de Dwaas. Deze kaarten vertegenwoordigen de grote thema's van het leven – niet voor niets worden ze door de kaartlezers de Grote Arcana genoemd (*arcantum* komt uit het Latijn en betekent 'geheim').

DE KOETS

"Het spel zelf is complex, alleen al vanwege het grote aantal kaarten. Bovendien leunt het zwaar op het geheugen – het is oppassen geblazen voor "vallende" troeven – en hoofdrekenen is belangrijk om de punten op te tellen." Aan het woord is spelhistori-

"In Firenze waren het de rijke bankiers en kooplieden die handgeschilderde tarotkaarten lieten maken."

THIERRY DEPAULIS

cus Thierry Depaulis, wereldwijd erkend als specialist op het vlak van spelkaarten en de tarot. Als wetenschappelijk commissaris werkt hij samen met het Musée Français de la Carte à Jouer, een uniek museum in de buurt van Parijs, gevestigd in een 18e-eeuws paviljoen. Het is één van de belangrijkste spelkaartmusea ter wereld, naast onder meer het Nationaal Museum van de Speelkaart in Turnhout, en de musea van Leinfelden-Echterdingen (Duitsland), en Vitoria-Gasteiz (Spanje). In 1991 kon Depaulis het Franse spelkaartmuseum in Issy-les-Moulineaux een enorme troef bezorgen – letterlijk en figuurlijk. Een totaal onbekende, nooit eerder geziene tarotkaart verscheen toen op de Parijse kunstmarkt: de Koets. "Ik wist dat het geen kopie van een reeds bekende kaart was. Ik had er bij het museum op aangedrongen deze kaart te kopen en ze

Anoniem, de Schildknaap van Munten, ca. 1450. © Landeshauptstadt Hannover, Museum August Kestner. © Foto: Christian Rose.

De Koets van een handgeschilderd tarotspel, toegewezen aan de Meester van de Chariot d'Issy, Milaan, ca. 1441-1444. © Musée Français de la Carte à Jouer, F.Doury.

“Er zijn aanwijzingen dat er af en toe met deze kaarten gespeeld werd, maar ze dienden wellicht vooral als uiterlijk vertoon: ‘Heb je mijn mooie tarotkaart gezien?’”

THIERRY DEPAULIS

waren vastbesloten dat te doen. De stijl, de compositie, de uitstekende staat en de datering (midden 15e eeuw) stuwden de prijs echter de hoogte in, boven het budget van het Musée Français de la Carte à Jouer. En uiteindelijk ging de kaart naar een antiquair.” Maar de aanhouder wint, want in het daaropvolgende jaar kon het museum de kaart overkopen, zij het met een ruime marge, verklaart Depaulis. Sindsdien is de Koets, traditioneel het symbool van triomf en overwinning (en voor sommigen zelfs van de wraak), één van de schatten van het museum.

HERTOG VAN MILAAN

De Koets kon gelinkt worden aan twee andere kaarten die uit dezelfde set komen, bewaard in het Nationaal Museum in Warschau: een Koningin van Bekers en een Ridder van Munten. “Eigenlijk klopte alles,” zegt Depaulis. “Afmetingen, stijl, uitvoering van de rand en meerdere details, om nog maar te zwijgen van de achterkant, met dezelfde donkergrijze kleur, veroorzaakt door geoxideerd bladzilver. Kortom, deze drie kaarten komen duidelijk uit hetzelfde tarotspel dat in het verleden opgesplitst raakte. In 2005 had Christie’s Paris een Dame van Munten in de aanbieding. Ze bezat dezelfde kenmerken als de Chariot d’Issy en de twee Warschau-kaarten, en behoort zonder twijfel tot hetzelfde spel. Maar omdat de huidige eigenaar het niet wil uitlenen noch zijn identiteit wil prijsgeven, nemen we voor deze tentoonstelling genoegen met een reproductie.” In de jaren negentig ging Depaulis ervan uit

dat de kaarten voor het adellijk hof van Ferrara gemaakt werden, één van de rijke steden in volle bloei tijdens de Italiaanse Renaissance. Maar recent onderzoek wijst een andere kant uit. De kaarten blijken uit Milaan afkomstig, en werden geschilderd voor iemand nabij het hof, vermoedelijk Vitaliano I Borromeo. De Borromeo's waren een invloedrijke familie van bankiers. Ze hadden een goede band met Francesco Sforza, tussen 1450 en 1466 Hertog van Milaan en de grondlegger van de Sforza-dynastie die gedurende de hele Renaissance over Milaan zou regeren. Veel van de oudst gekende tarotkaarten werden in opdracht van de hertog en zijn nakomelingen gemaakt.

BEMBO

De Koets en haar 'zusterkaarten' staan centraal in de tentoonstelling in Issy-les-Moulineaux. Heel wat andere kaarten werden geleend uit buitenlandse collecties, zoals de Morgan Library in New York

en het Museum voor Schone Kunsten in Budapest. Een groot deel komt echter uit Italiaanse collecties, zoals die van de Pinacoteca di Brera in Milaan. Hun makers zijn in de meeste gevallen anoniem gebleven. Wie waren de kunstenaars die de tarot tot leven brachten? "In de archieven van Firenze vinden we sporen terug van kunstenaars die kaarten schilderden en van wie we nog nooit hadden gehoord. In die tijd schilderden schilders echt alles, van kleine huishoudelijke klusjes tot grote altaarstukken. Ze werkten in de werkplaats, omringd

door vele medewerkers, een beetje als een klein bedrijf. Het is moeilijk onderscheid te maken tussen degenen die we tegenwoordig als genieën van de kunst beschouwen, en degenen die we als arbeiders zouden kunnen beschouwen", zegt Depaulis. Eén van de zeldzame namen die we wel kennen, weliswaar niet in de context van Firenze, is die van Bonaficio Bembo. Bembo stond in de 15e eeuw aan het hoofd van een zeer bedrijvige werkplaats in Cremona waar hij deel uitmaakte van een levendige kunstscene. Naast tarotkaarten schilderde

"De Gehangene, de Toren, de Zon: al deze figuren werden artistiek enorm zorgvuldig uitgewerkt door de hofkunstenaars die ze schilderden."

THIERRY DEPAULIS

Anonieme ronde schotel met tarotspelers, gegraveerde en loodgeglazuurde keramiek ca. 1480-1510. © RMN-Grand Palais (Musée du Louvre), Daniel Arnaudet.

Anoniem, de Dame van Klaveren van een spel uit Lyon, houtgravure gekleurd met stencils. © Musée Français de la Carte à Jouer en Galerie d'Histoire de la Ville d'Issy-les-Moulineaux. © M.F.C.J : J.-L. Charmet.

Lo Scheggia, geboorteschal met afbeelding van het spel 'civettino', Firenze, ca. 1450, tempera op paneel. © Museo Nazionale del Bargello-Museo Palazzo Davanzati.

hij ook portretten, fresco's en bijbelse taferelen. "Zowel Bembo's vader als al zijn vijf broers waren schilder, en overal geliefd. Maar Bonifacio was de 'lieveling' van het hof van Milaan, in het bijzonder van de hertog Francesco Sforza en vervolgens van zijn zoon Galeazzo Maria", vertelt Depaulis. Voor de toewijzing van de Koets en de andere kaarten uit hetzelfde spel wordt zijn kant uitgekeken. Maar ook Andrea Bembo, die in Brescia werkte, zou een tarotspel geschilderd hebben. Tenslotte

heeft de vader, Giovanni, ook in Brescia, vermoedelijk samen met zijn zonen en leerlingen bijgedragen aan de uitvoering van een derde tarot, die bekend staat als *Brambilla* (eigendom van de Pinacoteca di Brera, in Milaan).

DE TAROT VANDAAG

Vanaf 1500 verdwenen de minutieus handgeschilderde Italiaanse tarotkaarten, weggeconcentreerd door goedkopere, gegraveerde en gedrukte kaarten. Een

vroeg voorbeeld is de *Tarot van Marseille*, gemaakt naar het voorbeeld van de Milanese tarot. "Ze bezitten niet dezelfde kwaliteiten als de geschilderde kaarten, maar hebben nog wel geraffineerde ontwerpen. Al gaat ook dat aspect in de loop der eeuwen achteruit", voegt Depaulis toe. Pas in de 18e eeuw krijgt de tarot de spirituele invulling die we vandaag zo goed kennen en die zelfs aan een heropleving bezig lijkt. "Het gaat hier om een nieuw en enigszins controversieel gebruik, een

Pas in de 18e eeuw krijgt de tarot de spirituele invulling die we vandaag zo goed kennen en die zelfs aan een heropleving bezig lijkt.

soort “afleiding” van de gewone tarots, die tot dan toe enkel voor spel dienden. Totaal arbitrair en aan fantasie ontsproten, maar verkondigd als ware het wetenschap.” Court de Gébelin, een Zwitserse geestelijke en vrijmetselaar, publiceerde in 1781 *Le Monde Primitif*, waarin hij beweerde dat de symboliek van de *Tarot van Marseille* de Egyptische mysteries van Isis en Thoth openbaarde. De Romazigeuners, volgens Gébelin afstammelingen van de

oude Egyptenaren, zouden de kaarten in Europa geïntroduceerd hebben en konden die voor waarzeggerij gebruiken. “Daar is het allemaal begonnen”, zegt Depaulis. “Logischerwijs waren de waarzeggers na een tijd niet meer tevreden met de traditionele tarot. Ze hadden nieuwe betekenis in gedachten en de afbeeldingen van de kaarten kwamen daar niet altijd mee overeen. Ze hebben een productie op gang gebracht van ‘gerectificeerde’ kaarten,

hersteld in hun ‘oorspronkelijke zuiverheid’. In werkelijkheid zijn de kaarten zo verder en verder verwijderd geraakt van de traditionele modellen. Ook vandaag worden er nog vaak kaarten bijverzonnen.” Wie op zoek wil naar de originele tarot, of stiekem toch naar een gunstig voorteken, waagt zijn kans het best tijdens de expo in Issy-les-Moulineaux.

BEZOEKEN

Tarots Enlumines – Chefs-d'oeuvre de la Renaissance Italienne

Musée Français de la Carte à Jouer.

Issy-les-Moulineaux

www.museecarteajouer.com

15-12 t/m 13-03

Entourage van Apollonio di Giovanni, tarotkaart die toebehoord zou hebben aan Karel VI, Firenze, ca. 1460. © Bibliothèque Nationale de France.

Entourage van Apollonio di Giovanni, de Schildknaap van Zwaarden, tarotkaart die zou toebehoord hebben aan Karel VI, Firenze, ca. 1460. © Bibliothèque Nationale de France.